

EMLÉKHELYEK

„Ez egy csoda iskola volt”

Szokolay Sándor zeneszerzővel a Békés-Tarhosi ének- és zeneiskoláról beszélget *Hárs József*

A beszélgetésre készülve már elakadtam annál a nem éppen egyszerű kérdésnél, hogy kimondani még csak lehet, de hogyan kell az iskola nevét leírni? Úgy alakult – többszöri egyeztetési kísérlet után –, hogy végül nálam, néhány araszra a számítógépemtől, vágjunk bele a téma sűrűjébe. Nos, hát hogyan kell leírni?

Percek alatt kiderült, hogy nem a helyesírás kérdéseire tartozik a válasz, hanem az maga a helytörténet. Szokolay Sándor megalapítása: „A politikai változás néha felszínre hoz olyan erőket, amelyekkel az ország gazdagodik.” Adva volt egy személy: *Gulyás György*, a Zeneakadémiát végzett és Kodálnál is tanult, tanítói, zenetanári oklevéllel rendelkező nagyszerű szervező. Később – az ének- és zeneiskola megszűnése után – a Debreceni Kodály Kórus, a Debreceni Egyetem Konzervatóriumának építője és megalapítója és a Bartók Béla Nemzetközi Kórusverseny életrehívója. És adva volt egy óriási elhagyott birtok, az ország délkeleti sarkában, a Viharsarokban. A történet ott kezdődött, hogy ez a tetterőtől duzzadó férfi és ez az ebek harmincadjára ítélt terület összetalálkozott.

Gulyás György, a Köröstarcsán született, megszállott ember, tehetségkutató iskolát, zeneiskolát szeretett volna meggyéjében, Békésben. Sokfelé próbálkozott és Kodályhoz is elment azzal, hogy – ha egyelőre nincs is konkrét helye –, mégis szeretné, ha a majdani iskola felvenné Kodály nevét. A Mester azt mondta, az nem olyan könnyű. Viszont ajánlja Békés városának szomszédságában a Wenckheim grófok gyönyörű uradalmát, amit úgyis elvesz az állam, mint általában a kastélyokat, hogy ott legyen egy bentlakásos tanfolyam, mert az az igazi. Persze az illetékesektől különféle engedélyek kellenek. „Ugyanis a kezdeményezés hivatalos bejegyzés nélkül kezdett működni 1946-ban. Kodály Zoltán javaslatára és más zenei nagyságok támogatásával” – teszi hozzá Szokolay Sándor.

A kastély

A gróf intézői próbálták megmenteni a berendezést, s a környék látta, hogy amit úgy hordtak szét, hogy nem is tudták használni, azt mire lehet fordítani. Nehéz volt megközelíteni. Csak autóbusszal volt elérhető. Az Alföldi Első Gazdasági Vasút a Millennium körül keskeny nyomtávúként fokozatosan 140 km hosszan épült ki a Körösök vidéke számára, s virágkorában az óriási birtok terményeit és utasokat is szállítva. A Zeneiskola idejében azonban már halódott. Ludad-pusztáról jött a keskeny nyomtávú vonal. Szokolay egy korabeli viccet idéz: valaki öngyilkossági szándékkal feküdt keresztbe a síneken, de hiába, végül éhenhalt.

Tehát hol is? Békés városkája közelében, Tarhos község mellett, hatalmas, gyönyörű parkban állt elhagyottan az egykori grófi Wenckheim-kastély. A nagy, mert a közelben volt egy kisebb is. Az előbbi lett – egyebek között – a tanárok lakóhelye, az utóbbiban alakították ki a hangversenytermet. Három kilométerrel távolabb, harmadikként, lelték meg a fonott kosárban dunyhával, mindennel felszerelt érkezők a szállásukat, a kollégium „nagyon szép” épületét. Árvizektől próbált vidék lévén, karácsonyi szünetre haza kellett vinniük értékeiket, mert a vezetőség azokért nem vállalta a felelősséget. „Ha tüzelőnek brikettet hoztak, s a teherautó megjött, mi hordtuk. Abbamaradt a tanítás és rakodott mindenki.” Tanáraik a kastélyban laktak, a vendéglőadók jöttek máshonnan is. Hamarosan ismert lett a *Békés-Tarhosi Ének- és Zeneiskola* országszerte, majd nemzetközileg is, mint a zenei képzés bentlakásos formájának és a Kodály-módszernek fellegvára. Neve is ekkor alakult ki. Hol kötőjellel, hol egybe írva.

(Felkészülésemkor az interneten találtam rá *Békéstarhosi Zeneiskola* címen a hivatalos elnevezésre: „1947. jan. 2-án kezdte működését... mint Orsz. áll. ének- és zeneliceum és tanítóképző s vele kapcsolatos gyakorló isk. 1948. szeptemberben kettéválasztották: egyik részlege az Orsz. áll. ének- és zenei körzeti ált. isk., a másik az Orsz. áll. ének- és zenei gimn. lett. 1952. szept.-től mellettük zeneművészeti szakisk. is működött. 1954 nyarán ez utóbbit a min. Békéscsabára helyezte át, másik két tagozatát pedig megszüntette.) „Villany sem volt és akkor villanytelepet szerzett Gulyás oda és akkor jött és maga szerelte a villanyt.” Tanítványai életrevaló emberekké váltak. (Szokolaynak Makarenko jut eszébe, persze fenntartásokkal.)

A mecénások és a diákok felkutatása

„Vásárolt teherautót és próbált mecénásokat keresni, főleg a jegyzőkhöz és papokhoz ment és olyan kapcsolatokat alakított ki, ő maga szervezte meg. Így jutott el apámhoz Orosházára.”

„Sokat énekeltem templomban is. Fél év alatt tényleg körülbelül ötszázan felvételiztek és körülbelül kétszázat vett fel. Többen tanulnak ma már, mint amennyire szükség van. Akkor fogtak minket még.”

Szokolay Sándor a csonka kezdő félév után, 1947-ben, a sikeres meghallgatás eredményeképpen került be a diákok közé. „Ütöttek nekem ritmusokat, fel kellett ismerni hangközöket.” Látták, hogy milyen tehetséges, nem is kellett folytatnia a megmérettetést.

„Édesapám az ablak alatt állt és amikor kimentem, sírt, mert ő nem lehetett zenész. Itt maradsz? Ha-za sem megyek.” A gyönyörű parkot csodálta. „Egy perc alatt eldöntöttem, hogy oda megyek. No, most én nem tanultam zongorázni, csak hegedülni tanított apám, de nem nagy sikerrel.”

Családja sok nemzedékre visszamenőleg orosházi parasztcsalád, bár apja – Szokolay Bálint (1906–1997), a ma már róla elnevezett Solymári Női Kar életre hívója, városházi tisztviselő volt. „Apám hegedűművész szeretett volna lenni, nagyon jó zenei füle volt. De először Kunágotára ment tisztviselőnek.” A zeneszerző ott született 1931-ben. (Egy gyerekkori élmény: „Én Kunágotán, amikor elsős lettem, a Fő téren, szemben a polgármesteri hivattal, még négyosztályos iskolába jártam, az első szünetben a tanító lekevert egy pofont. –Tanító bácsi, nem is én voltam! – Nem baj, édes fiam, majd kiérdemled.”) Aztán kerültek be Orosházára. Gyermeük az orosházi evangélikus gimnáziumba járt és templomban is elismerten jól énekel. Édesanyja ezért felvitte Budapestre Adám Jenőhöz, aki azt akarta, hogy énekes legyen. „Nekem nagyon tetszett Pest, a villamosok stb. És édesapám azzal fogadott: az újságban olvasta, hogy a Békés-Tarhosi kastélyban felvételi vizsga van. Én nem akartam tanyára menni, jobban tetszett volna Budapest.” Szerencsére nem csak általános iskola volt ott, hanem érettségét adó gimnáziumot is indítottak. „Én, ha riportot kérnek tőlem, azt szoktam mondani, hogy én háromszor születtem. Testileg Kunágotán, hitemben Orosházán és zenében Békés-Tarhason.” Bizottság járta be a közeli és távolabbi környéket a tehetségek felkutatására, akkor úgy tiz-tizenötöt vett fel Gulyás. „Ez volt az én első teljes éves felvételem.” (1947-ben.) Így foglalhatta el hazulról, Orosházáról jövet kollégiumi helyét.

Az iskola

„Számomra ez az iskola azért volt nagyon érdekes, mert falusi parasztyerek voltam, ha apám nem is, de nagyapám falusi volt. Ez egy csoda iskola volt. Novikov szovjet zeneszerző is dicsérte. Bár Zsdanov formalistának tartotta Bartókot és Kodályt is. Megalakult az iskolai gyerekkórus, én is tagja voltam s pár hét alatt Bartók és Kodály összes énekkari művét tudtuk. Ha hozták a külföldi vendégeket, abamaradt a tanítás. Tulajdonképpen a világ a csodájára járt. Én rettenetesen jól éreztem az iskolában magam. Az első ilyen iskola volt, habár nem szeretem a rangsorolásokat. Pár hét alatt a parkban sétálva 1000–1500 népdalt tanultam meg. És Kodálynak volt egy mondása, hogy nem zeneiskola kell, hogy legyen, hanem élményiskola. Ez volt az első olyan iskola, ahol nem a jegyekért kellett tanulni, hanem természetes közösség volt. Megmondom, hogy életemben olyan közösséget azóta sem láttam sehol ebben az országban. Annak ellenére, hogy úgy mondjam, ez a rendszer diktátumokkal uralkodott, én és még sokan két hónap alatt muzsikussá váltunk. Tehát én nem azzal kezdeném, hogy nem tanulni kellett, mondjuk zeneelméletet, hanem élmény volt tényleg az iskola. Ebből az iskolából került ki *Mező László* a Kossuth-díjas Bartók-vonósnegyes esellistája, *Csukás István* költő, aki gyerekverseket írt, de mondhatnám *Mező Imrét*, családjának minden tagja muzsikos lett, úgy mint nálunk. Rengeteg művelt embert adott az országnak. Gulyás György megpróbálta a regnálókat a kultúrára rávezetni. Ezek egyszerű parasztemberek voltak, s nem vették be a proletárdiktatúra tanait. Hogy valami jót is mondjak ezekről az évekről, a szovjet elvtársak, akik ide eljöttek, azt mondták, hogy nagyon irigylik, hogy Magyarorszá-

gon egy ilyen iskola van. Délelőtt voltak a közismereti oktatások, délután a zenélés. *Fasang Árpád* a minisztériumból segített hangszerek beszerzésében.

Szereplések

„Azt tudom, hogy amikor egy Wenckheim hazajött és csodájára járt az iskolának és mondta, hogy úgy látszik nem volt idejük lerombolni mindent.” Ez a volt tulajdonos még egyengette is nemzetközi útjaikat. Versenyeken nyertek. „Gyönyörű dolog volt.”

„Az egész iskola ilyen volt. Falujárásnak nevezték akkor, jártunk teherautóval és falukba mentünk és szerepeltünk és az embereknél hatalmas sikerünk volt. Rengeteg olyan ember került ki onnan, aki zenét tanult, de nem volt profi zeneiségre elég tehetséges, de azok is az ország legtöbb helyén, hogy mondjam a honnaki mozgósító embereivé váltak. A kultúrházak mozgatói az országnak, s ezek mindig közbenjárnak, az érettségi találkozókon ott van mindenki. Egy fantaszta embernek az ötlete volt, aki mindent elvesztett, amit kapott az életében, de egy olyan iskolát csinált, amivel Walesben langgolleni kórusversenyt nyertünk.”

Szokolay, a zeneszerző

„Én ott kezdtem el komponálni. Két-három hét alatt kitanultam a zongora ábécé első két kötetét. Nem volt könyvtár, mert új volt az iskola. És Sipos Éva, aki most 85 éves, Gyulán lakik, alig volt idősebb nálunknál, akkor végzett, és mondta nekem, hogy írjak újjgyakorlatokat és én nem azokat írtam, hanem Hüvelyk Matyit, ami az első darabom volt, és fogócskát, csúfolódót, Betlehem- és Angyali üdvözléttől kezdve egyházi dolgokat is. A gyakorlófülkét istállóból alakítottunk át, téglát pucoltunk és én nyitva hagytam az ablakot, mert bezárták éjjelre az ajtót, és (este) az ablakot szépen betámasztottam és bemásztam és komponáltam éjjel, legalább úgy éjfélig. És jött az igazgató és akkor derült ki, hogy én belélem mi lesz. – Kicsapnak az ország összes iskolájából, hát ez fegyelmi vétség! Én pedig mondtam: – Igazgató bácsi tessék nézni milyen szépet írtam. Elkezdett könnyezni: – No, jól van, elmarad a büntetés.”

„Tulajdonképpen innen indult el a pályám, mert addig inkább az irodalom felé fordultam. Apám írt verseket, Szabó Lőrincéknek nagy barátja volt és Illyés Gyulát ismerték. És így átkerültem a Kodály-vonalra és ettől tulajdonképpen a mai napig nem tértem el. Életemben nem gondoltam, hogy nem csak olyan foglalkozásom lesz, amit a legjobban szeretek, hanem még pénzt is keresek vele. Tulajdonképpen az egész nemzetközi pályám onnan indult, hogy belekerültem abba az áramlatba, amikor az iskola csodájára jártak és mutogattak engem is. Nagyon sok nemzetközi versenyt nyertem s ezt mind Kodály tanár úrnak, és Farkas Ferencnek köszönhetem.” (Annak ellenére, hogy ő a három T-ből a Túrni és a Tiltani között volt az ötvenes években.) Oda jártak le tanítani, Ádám Jenő, Bárdos és mások. „Úgy terveztem, hogy lejárók oda tanítani, de akkor már nem volt iskola, amikor lediplomáztam a Zeneakadémián. Ha nem szüntették volna meg a Békés-Tarhosi iskolát sokkal gazdagabbak lennénk.”

Zene, művészet nélkül nincs ember.

A megszűnés

Ebben az időben a rendszer már diktatúrává alakult. „Nem fogadták nagyon nagy örömmel, féltek attól, hogy a nevelés nem nagyon lesz ellenőrizhető. A vezetők nem nagyon értettek a zenéhez.” 1954-ben Révaiék már megszüntették. Hiába volt a Viharsarokból, Orosházáról indult Darvas (Dumitrás) József, a népi író és kultuszminiszter, sem testvére, a város polgármestere. A megszüntetést Kodály sem tudta megakadályozni. „A baj az volt, hogy a politikai oktatás nem tetszett nekik.” Hiába mondta Kodály: Ideje lenne a népnek visszaadni azt, amit tőle kaptunk? Ez lett volna ez az iskola.

Utóélet

„Amikor 1954-ben megszüntették ezt az iskolát, én már végeztem, már zeneakadémista voltam, és Kodályhoz elmentem, azt mondta, ő sem tudott segíteni, hogy ne szüntessék meg. A diktatúra már nem tűrte az egyénit. Az uniformizálás volt a cél. Amit Gulyás csinált, az, állítom, zenetörténeti kuriózum. Nyáron ma is vannak Békés városában Békéstarhosi napok az iskola emlékére. Ha külföldön járok és elmondom, hol tanultam, felfigyelnek. Nekünk az volt az álmunk, hogy legyen egy alkotóház, mert már nem lehet visszaállítani azt, ami volt. Ma már más az igény. A megszűnés után gyógypedagógiai intézmény lett belőle.”

Értékelés

„A múltat eltörölni, ahogy az Internacionálé mondja, azt nem. Nem voltunk renitensek, hogy úgy mondjam lázadók, a múlt a gyökereket jelenti az országban és én biztos, ha nem egy ilyen iskolába jártam volna, most nem ülök itt, hogy Békés-Tarhosról beszéljek. Ez nem véletlen, hogy a megszüntetett rendszer után a népi vérkeringés sokkal egészségesebb, mint az arisztokrata. Ma is nagyon sok olyan emberrel kerülök kapcsolatba, amit el kell hanyagolni, mert Magyarország szegény. Ne bántsuk a grófokat. A pannonhalmi iskola is megmaradt az úgynevezett felszabadulás után, én nem szeretem ezt a szót, mert igazából megszálltak bennünket. Ennek Békés megyében azért volt nagy jelentősége, mert a szegény sorsú fiatal gyerekek közül tényleg nagyon sokan odakerültek és aztán elmentek egyetemre, más szakmára, de én ezt azért tartom nagyon fontosnak, mert Békés megye ezzel kicsit kiemelkedett, mert mondjuk meg, Trianon óta, ahol széttrancsították az országot, Gyula is, Szeged is végállomása lett az országnak. És ez megint nem politikai kérdés, mert kár elkenni, mivel átfomálták azóta sokszor a világot és a magyar tehetségében, tudásában és tanulékonyságában egyedi, a nyelvében is. Most a zeneakadémián a gyerek csak a zongorázással foglalkozik. Pedig ahogy a latin közmondás szól: nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk. Ezek a gyerekek most nem tudnak Békés-Tarhosra menni, pedig az egész megye odajárhatna.”

Az erkölcs

„Az erkölcs bajban van. A nemzeti fennmaradásban volt nagy Tarhos. A kultúra nem pénzzel mérhető, az eszmei érték. És minden művelt ország a kultúráját védte. Engem nem a pártok érdekelnek, hanem az igény és az igénytelenség.”

„Békés-Tarhos olyan igényt nevelt belénk, hogy ma is kritikával vagyok, azért, mert segíteni szeretnék, hogy az ember ne hagyja itt a világot úgy, hogy lejjebb van, mint amikor született. Kultúra és a politika nagyon ritkán találkozott a történelmünkben. Szeretnének látni vitatkozó embereket, de hát nem ismerik az önkritikát sem, nemhogy a mea culpát.”

„Churchill mondta: a regnáló hatalom nem azért tartja a kisebbséget, hogy statisztáljanak neki, hanem hogy bírálják őket, hogy ne váljon a hatalom ragadozóvá. A politika még önképzőkori nálunk, önmérsékletet kell mutatni. Szolgálnia kell a politikának az embereket. Ne más kárára éljünk. Nemesak a szakmára kell megtanítani, hanem az emberségre is.”

Magyarország a zenében világhatalom

„Kodály és Bartók után a zenében világhatalomnak számított és manapság úgy látom, hogy ezt veszni hagyjuk. És azért nosztalgikusan siratjuk ezt az iskolát, mert a régi vezetők, grófok stb. támogatása nélkül ez nem jöhetett volna létre.” Békésnek most is nagy a kultúrája. Például Melis György is a megyéből (Szarvasról) került ki. A magyarság megmaradása a tehetségén múlik.

Tájházak Békés megyében

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumok létrejöttével egy időben, az 1970-es években indult el hazánkban a tájház alapítási hullám. A tájházak láncszerűen egymáshoz kapcsolódó bemutatóhelyeinek szisztémáját a népi műemlékekkel foglalkozó műemlékvédelem szakemberei fogalmazták meg. Az 1970-es évek végére megtörtént a hazai népi építészeti objektumok felmérésének első nagy vállalkozása. A Borsod és a Heves megyei múzeumi szervezet elindította területükön a paraszti lakáskultúra változatait bemutató tájházak kialakítását. Fő törekvése a nagy ívű vállalkozásnak az volt, hogy a gazdaháztól kezdve a legszegényebb zsémlésházig bemutassa a vidék jellegzetes népi épületeit és sajátos lakáskultúráját. Ennek köszönhetően ebben a két megyében található a legtöbb tájház. Sajnos a vállalkozás torzóban maradt, mert az alapkonceptió szerint nem tudták egymáshoz kapcsolni a tájházakat. Kimaradtak a szegény rétegek lakóépületei és a falusi kézművesek lakóépület-műhely felépítésű hajlékait bemutató tájházak. A nagyrészt reprezentatív gazdaházakat bemutató néprajzi kiállítóhelyek a települések szimbólumaivá váltak.

A lokálpatrióták által összegyűjtött helyi néprajzi anyagokból állnak tájházaink megközelítőleg 80%-ban enteriőr és tematikus kiállításai. A tájházak a helytörténeti gyűjteményekhez hasonlóan tele-

pülésük történelmének bemutató és gyűjtőmúzeumi lettek. Már ekkor érződött, hogy a tájházak olyan múzeumi kiállítóhelyek, melyek többlettöltéssel rendelkeznek az áttelepített szabadtéri néprajzi múzeumokkal szemben. A települések lakói tájházaikban saját mikro történelmük óvóhelyeit alakították ki, és személyes kötődés alakult ki az egyes tárgyakhoz.

A tájházak kialakulásának másik folyamata, amikor a megyei múzeumi szervezet égisze alatt, szinte a helyi lakosság részvétele nélkül alakították ki a tájházat és annak berendezését. A muzeológiai szinten tökéletesen berendezett tájházak, nem a saját gyűjteményüket mutatják be, hanem a néprajzos által a területen felgyűjtött berendezési és használati tárgyakat, melyek tulajdonjogilag a megyei vagy területi múzeumhoz kapcsolódnak. A tájházak ezen típusában megfigyelhető, hogy a helyi lakosság kívülről szemléli a saját hagyományos lakáskultúrájukat és gazdálkodásukat bemutató kiállításokat.

A tájházak kialakulásának vázlatos bemutatása után érdemes pontosítani a tájház fogalmát. Hazánkban tájház névvel illetnek szinte minden védett vagy védendő népi építészeti emléket vagy egy falusi házban elhelyezett néprajzi jellegű gyűjteményt, esetleg a hagyományos kézműves mesterségeket bemutató önálló épületben lévő kiállításokat, alkotóházakat és faluházakat is.

A bizonytalanság nemcsak a civil társadalomban észlelhető a fogalom meghatározásában, hanem a szaktudományok területén is. A műemlékvédelem gyakran a tájházhoz sorolja be az olyan védett népi építészeti objektumokat, amelyek néprajzi vagy helytörténeti kiállításoknak adnak otthont. A néprajztudomány már pontosabban fogalmaz, mert tájháznak nevezünk minden olyan műemléki vagy helyi védettség alatt álló eredeti épületet vagy épületegyüttest, mely a település vagy a táj hagyományos népi építészeti reprezentálja. Az épületben és a gazdasági portán legalább egy enteriőrnek berendezett helyiség van a múzeumi kiállítóhely saját műtárgyaiból. Az enteriőr kiállítás korszakában és jellegében illeszkedik a védett épület által bemutatott időszakhoz és lakóépület típusához.

A tájházak az utóbbi tíz évben közművelődési szinterekké is váltak. A tájházakban már nemcsak a néprajzi enteriőr kiállításokkal, hanem hagyományápoló rendezvényekkel ismertetik meg – elsősorban a helyi közösséget – elődeik etnográfiai és folklór hagyományait.

A rövid terminológiai áttekintés után tegyünk utazást Békés megye tájházaihoz. Megyénk viharos történelmében a XVIII. század meghatározó volt etnikai sokszínűségének kialakulásában. A török hódoltság utáni időszakban a terület csaknem teljesen elnéptelenedett, mely újratelepítésében báró Harruckern János György tette a legnagyobb lépéseket. Az ország északi területéről hívtat telepeseket a vidékre, akiknek vallásszabadságot és négyévi adómentességet ígért. A békés megyei szlovákok nagyobb rajban érkeztek Csaba területére, majd alkottak kisebb-nagyobb telepeket a megye egy-egy pontján. A németek a középkor óta jelen voltak Gyula térségében. A megye más pontjára telepített csoportjaik főleg az ipari tevékenység újra elindulását eredményezték. Kisebbségi területeken szerbek és románok éltek, akik egy-egy település arculatát a mai napig meghatározzák.

A tájházak a megyében először a nemzetiségi területeken alakultak és reprezentálják ma is a sziget-szerűen élő népcsoportok hagyományos népi kultúráját. A nemzetiségi tájházak megalakulását a megyei múzeumi szervezet erősítette és segítette. A megyei szlovák, román és német néprajzzal foglalkozó kutatók feltárásai és gyűjtései alakították ki Békés megye nemzetiségi tájházainak arculatát. A megyében Tótkomlóson, Szarvason és Békéscsabán szlovák, Kétegyháza és Eleken román, valamint Eleken cigány és német tájházzal vagy néprajzi gyűjteménnyel találkozunk. A nemzetiségi tájházak mellett Békésen, Gyomaendrődön, Hunyán és Füzesgyarmaton a magyar paraszti életmódot bemutató tájházak működnek.

Tótkomlós kiemelkedő a szlovák népi kultúrát bemutató kiállítások számában, mert a Szlovák tájház mellett a Szlovák Ház, a Szlovák Néprajzi Gyűjtemény, a Tanyamúzeum és Juraj Dolnozemsky magángyűjteménye kiállításain ismerhetjük meg a gazdag tótkomlósi szlovák kultúrát.

Tótkomlósi tájház, az ország első szlovák tájháza 1972-ben nyitotta meg kapuját. Berendezését és a kiállítóhely tervezését Boross Marietta muzeológus végezte. Az épület 1886-ban épült módos gazdaház. A lakóépület szoba-konyha-szoba-kamra-istálló kialakítású, vályogból épült, teteje náddal fedett, az utcai homlokzatnál kiskanfaros kialakítású. Az udvar felől szögletesen bárdolt oszlopú tornác áll. A ház udvar és utcai oldalfalának lábátán sajátos falfestés található, amelyen a festő asszonyok ujjakkal alakították ki a mintákat. A ház teljes egészében berendezett, a kamrában és az istállóban kiállítóterek vannak, ahol a helyi háziipari szövetséget termékeiből készült kiállítás látható. Az udvaron falás, vesszőből font hombár található.

Szarvasi Szlovák tájház 1975-ben nyílt meg. A tájház épülete 1885-ben épült, berendezése a szarvasi szlovák kisparaszti réteg tárgyi kultúráját tárja a látogatók elé. A ház beosztása szoba-konyha-hátsó

szoba-belső kamra-külső kamra. A nagyszoba diagonális elrendezésű. A konyha szabadkéményes, tüzelőpadkás kialakítású. Az egész ház enteriőr kiállításokkal berendezett. A külső kamra sajátossága, hogy padlószintje fél méterrel lejjebb van a szobák padlószintjénél. A külső kamrában a gazdálkodás és állattartás eszközei láthatók.

Békéscsabai szlovák tájház 1972-ben, néhány hónappal a Tótkomlói tájház felavatása után nyitotta meg kapuját a látogatók előtt. A tájház épülete már a XVIII. század második felében állt, jelenlegi előtornácos klasszicizáló formáját 1865-ben nyerte el. A módos gazdaház belső tagolása szoba-konyha-hátsó szoba-kamra és pince kialakítású. A vályogból készült épület apró ablakai, fa ablaktáblái is eredetiek. Az utcára néző tisztaszoba ünnepegyességét festett bútorzata, díszes mennyezetes ágya emeli.

Kétegyházi román tájház 1984-ben alakult meg, ezzel létrehozva a magyarországi románság első és eddig egyetlen tájházát. A tájház épülete a XIX. század második felében készült, melyen 1920-ban végeztek nagyobb átalakítást. A ház végéhez nyári konyhát, kamrát és istállót magában foglaló épületrészt toldottak. A tájházként való felújítás során, az utcai homlokzaton visszaállították az egyetlen hat-szemes ablakot, a házban a szabadkéményes tüzelőberendezést és a gazdasági udvar építményeit. Az enteriőr kiállítások az 1920-as évek román középparaszti réteg lakáskultúráját reprezentálják. A tájház berendezését a megyei múzeumi szervezet koordinálta, a muzeológiai munkát Grin Igor néprajzos vezette.

Eleki nemzetiségi tájszobák kiállításain a négy nemzetiségű kisváros német, román és cigány népi lakáskultúrájába kalauzolja a látogatókat.

A nemzetiségi tájházak és néprajzi kiállítóhelyek után tekintsük át Békés megye azon tájházait, melyek a magyar parasztság életmódját, gazdálkodását, építészetét tárják a látogatók elé.

Békési tájház épülete 1866-ban épült, mely a békési polgári-kisnemesi ízlés nyomait hordozza magán. A parasztpolgári jellegű gazdaház barokkos vonalú utcai oromzatának díszítése már a szakavatott kőművesmunkára vall. Az utcai homlokzat hármastagolódása a házban élt család módosságát hangsúlyozta. A 19. század végén a házban a család két nemzedéke lakott egyszerre és eszerint alakult a ház felsőház és alsóház megosztása is. A felsőház nagyszobájában hatalmas boglyakemence áll, mellyel átellenben lévő sarokban helyezkedik el a saroklóca. A szabadkéményes konyhában tüzelőpadkás tűzhe-lyeket és a falra akasztott konyhai eszközöket tanulmányozhat a látogató. Az alsóház berendezése sokkal egyszerűbb és legtöbb esetben házilag készült bútorokkal rendezték be. Az alsóház tüzelőpadkás szabadkéményes konyhájából fűtötték a szobai kemencét. A ház felé két részre osztották a tornác felől virágoskertet, mellette veteményes kertet alakítottak ki. A telken hombárt, gémeskutat, valamint egyéb gazdasági épületeket találunk.

Füzesgyarmati tájház épülete 1880-ban készült. A vályogfalú épületet nádtető fedí. Az utcai homlokzaton domború kiképzésű évszám hirdeti a ház építésének időpontját. Az oldaltornácot téglából rakott oszlopok tartják. A ház főépületében szoba-konyha-szoba elrendezést figyelhetünk meg. A ház végéhez kamra és kovács-műhely csatlakozik. A házat nemzedékeken keresztül egy kovács dinasztia lakta. A kovácsműhely és a kovácsszerszámok a házat lakó kovácsmesteré volt. A főépület utcai szobájában enteriőr kiállítást láthatunk, mely bemutatja XX. század eleji iparoscsalád lakáskörülményeit. A konyha berendezése is a XX. század elejét reprezentálja, míg a hátsó szobában tematikus helytörténeti kiállítás fogadja a látogatókat. A tájház udvarán gémeskút áll, valamint a kovács-műhely mögött még állnak a disznó- és baromfiólak. A tájház gazdag gyűjteményét harmincéves gyűjtőmunkával a füzesgyarmati Csánki Dezső Helytörténeti Kör hozta létre.

Endrődi tájház 1977-óta várja látogatóit. A tájház épülete 1862-ben épült módos gazdaház. A ház utcai homlokzata téglából épült, vakolt, klasszicizáló formákat hordoz. A homlokzati timpanonban az építés dátumát és egy rózsakereszt alakzatot láthatunk. Az épület elő- és oldaltornácos típus. Az előtornác vakolt téglaszlopai között ívelt léckerítés fut. A ház oldaltornácát vaskos faoszlopok tartják. A tájház épülete 1920-ig nádtető volt, melyet akkor cseréptetőre cseréltek. Beosztása szoba-konyha-szoba-fennkamra-lentkamra (darás kamra)-kocsiszin-istálló. A tájház berendezése a 19-20. század fordulójának endrődi katolikus paraszti lakáskultúráját és gazdálkodási eszközeit mutatja be.

Hunyai tájház a legfiatalabb gyűjtemény a szarvasi kistérségben. Szabó Béla magángyűjteményét bemutató tájház épülete 1997-től várja a látogatóit. Az épület 1930-as években épült vályogból, cserépfedésű nyeregtetővel. Az oldaltornácot fűrészelt faoszlopok tartják. A ház beosztása szoba-konyha-kamra, melyhez még egy kamrárt építettek hozzá. A telken lécekből épült kukoricagóré, kocsiszin, disz-

Hunyai tájház kamrája

nóól és baromfi ólak találhatóak. A ház berendezése enteriőr kiállítás, mely az 1930–40-es évek hunyai középparaszti rétegének lakáskörülményeit és használati tárgyait mutatja be a vendégeknek.

Békés megye tájházként működő népi építészeti emlékei mellett fontos részei a népi kultúrának azok az egyéb néprajzilag jelentős építmények, melyek a megye parasztkultúrájával szoros kapcsolatban voltak. A szármalmok, a szárazmalmok és a pusztai csárdák. A megye leghíresebb csárdája ma részben múzeumi kiállítóhelyként, részben vendéglőként működik.

Kondorosi Csárda Múzeum épületének alapjait a XVIII. században rakták le, melyen nagyobb átalakítást a XIX. század második felében végeztek. A barokk és klasszicista építészeti stílusjegyeket magán viselő alápincézett, több helyiséges, boltíves tornácos impozáns épületet nádtető fedí. A csárda épületének korhű felújítása először 1980-as évek első felében zajlott, majd 2002-ben egy újabb állagmegóvó felújítást kapott. A korábbi ivóban képzőművészeti kiállítóhely létesült. A csárda konyhája eredeti állapotában maradt, melyet a Kondoroson gyűjtött háztartási és konyhai eszközökkel rendeztek be. Az eredetileg raktárnak használt helyiség lett a csárda ivója, mely kármentőjével és rekonstruált berendezésével a korabeli csárda hangulatát nyújtja a látogatóknak. Az épület végében két vendégszobát találunk, melyekben enteriőr kiállítások ismertetik meg a vendégeket a XIX. századi vendégszállások kialakításával.

Szarvasi szárazmalom a Tessedik Sámuel Múzeumhoz tartozó muzeológiai egység. A szépen és hitelesen rendbe hozott malomház és szerkezet működésében is megtekinthető. Sajnos, csak ez az egy szárazmalom maradt meg a környéken, pedig kevés olyan település volt a megyében ahol ne lett volna egy vagy több szárazmalom.

Örménykúti szélmalom. Hunya és Örménykút között elterülő szántóterületen található a műttől 2 km-re. A szélmalom a Bakulya családé volt és működött az 1960-as évekig. A malomház és a környező tanyák elbontása után csupán a malom hatalmas téglából rakott épülete magaslik ki a sík területből. Néhány éve a műemlék-felügyelet munkatársai felújították a tetőt és az őrlőszerkezetet. Sajnos a nehéz megközelítés miatt nem látogatják ezt a szép építményt.

A vázlatos bemutatásból is látszik, hogy Békés megye nagyszámú tájházzal és egyéb népi műemlékekkel rendelkezik. A soknemzetiségű vidéket tájházai is szépen reprezentálják. Tájházaink hol könnyebb, hol nehezebb helyzetbe kerülnek. A tulajdonos váltások következtében nem minden esetben megoldott nyitva tartásuk, és ami nagyobb gond állaguk megóvása. Sajnos arra is van példa, hogy a meglévő tájház végleg bezárja kapuját, mint ez nemrég történt a kondorosi szlovák tájházzal. Szerencsére ez ritka, viszont annál örvendesebb, hogy napjainkban is születnek tájházak a megyében. Békésszentandrásnál készülöben van a település tájháza, Gyomaendrődön hamarosan megnyitja kapuját a Gyomai tájház, Vésztőn pedig két tájház is arra vár, hogy megkapja működési engedélyét. Hasznos lenne Dévaványán is a tájház ügyének támogatása, mint ahogy Szeghalmon sem odázható el a város gyönyörű népi építészetét megőrző tájház kialakítása sem.

Összegezve: Békés megye több mint tíz működő tájháza fontos feladatot lát el a népi műemlékek megmentésén túl a települések és etnikai csoportok népi kultúrájának őrzésében és továbbadásában. A tájházak azon kívül, hogy múzeumi kiállító helyek a településeik lakóinak identitásának megerősítői. Olyan közösségi színterek, ahol a tudás átadása élményszerűvé tehető. A hagyományos paraszti társadalom működésének, szokásvilágának, hiedelmeinek, háziiparának, gasztronómiájának megismertetése mindannyiunk közös feladata. Hiszen ezek a mi gyökereink, amelyekbe kapaszkodhatunk, amelyen biztosan megállhatunk, az alap mely, ha jó, nyugodtam építkezhetünk rá. Mert a hagyomány nem olyan régiség, amelynek korszerűtlensége miatt el kell hagynunk, hanem az a színt, melyre építkezve tovább jutunk és reménykedünk munkánk eredményességében, hogy a későbbi nemzedékeknek mi is biztos alapjainvá válhassunk.

Dr. Szonda István

Füzesgyarmati tájház

Füzesgyarmat Békés megye keleti csücskében található. A sárrét egyik legrégebbi, jó adottságokkal rendelkező kisvárosa. A múltban Gyarmatnak nevezték, a „füzes” jelzőt nagy kiterjedésű, mocsári fűzerdőségeiről kapta. 1802-ben készült pecsétjén egy fűzfa és nád köteg látható, egy gólyával... Ha ma benézünk a városba, találunk még kis, öreg nádfedeles házakat, de egyre több az új épület.

A nádfedeles házak és az új szálló építése között 100-120 év telt el, ez alatt az idő alatt sok minden változott az építkezésben, a lakáskultúrában. Ezt gyűjtöttük össze a hagyományokat tisztelő lokálpatriótákkal. Ha a városba vasúton érkezünk, közel a vasútállomáshoz, a Simonyi utca 1. szám alatt található a *Tájház*.

1972 őszén határoztuk el néhányan, hogy szakkört hozunk létre a gyarmati hagyományok megőrzésére, a régi tárgyak összegyűjtésére. A szakkör alapító tagjai lettek: *Borbíró Lajos* TITÁSZ-dolgozó, *Borbíró Lajosné* mozipéncztáros, *Tokaji Gyula* református lelkész, *Borbíró Sándorné* könyvtáros, *Ibrányi János* köztisztviselő, *Hegyesi János* parasztköltő és *Csák Imre* tévészerező. 1973. május 5-én alakult meg a szakkör.

A gyűjtött anyagot amit a művelődési ház egyik termében raktároztuk el, majd onnan kiszorulva padlásokra tettük, amit a város lakossága ingyen adott ide. 1978 nyarán a Tanács és a Műemléki Felügyelőség közösen megvették számunkra, a Gidai örökösöktől, a *Füzesgyarmat, Simonyi u. 1.* szám alatti tájjellegű házat 50 ezer forintért. Július 1-én megkezdttük az épület rendbetételét, összeszedtük a padlásokról a sok régiséget... s berendeztük a *tájházat!* A tárgyakat a lakosság ajándékozta, egyedül a kenyérsütéshez szükséges felszereléseket vásároltuk meg egy jelképes összegért, amit a nagyközségi tanács fizetett ki!

Sok régiség menekült így meg az elpusztulástól, a gyűjtő kufároktól. A *konyha* készült el elsőknek, az egyik szoba, úgymond „a nagyszoba” lett a szakköri foglalkozások színtere, míg a „*kisszoba*” a kiállító-terem – ma is az. A továbbiakban sikerült az *istállót*, a *kamrát* is rendbe hozni és berendezni. A házhoz tartozott még egy *kovácsműhely* is, hisz a Gidai (Gizmán) József kovácsmester volt, aki a teljes felszerelését feleségére hagyta és mi az örökösöktől egészen megkaptuk. Olyan ma is ez a kovácsműhely, mintha néhány órája hagyta volna el a mester a műhelyet, azt hiszem ez a Sárréten egyedüli olyan műhely, mely teljes mivoltában a látogatók rendelkezésére áll.

A takarításra, berendezésre pénz kellett, amit a tagok adtak össze, akkor még a tanácsnak nem volt lehetősége, hogy anyagilag támogassa teendőinket.

A tájház saroktelken áll, melynek udvarán „Tájház” feliratú táblát helyeztünk el, hogy lássák a járókelők vagy a látogatók ez az a ház, amit meg akarnak tekinteni!

A ház homlokzatán az építési ideje 1880 olvasható. A fehér falfelületet oszlopminták tagolják, a padlástérben két négyszög alakú szellőzőnyílás van. Az utcakapun belépve betonjárda vezet az egyenes, keskeny gangon, amit kőjárda szélesít. A ház előtt szép virágoskert, az udvaron gyümölcsfák és gondozott füves, pázsitos terület van. Megnyugtató a látogatónak ez a csendes, rendezett környezet. Hat oszlop tartja az ereszt, természetesen ezek is fehérek és közönlényként egy-egy cserép muskátlit láthatunk.

A falban ablaknyílásra emlékeztető mélyedés van, melyet belül farácsos ajtócska zár be. Ide helyezte régen a gazdaasszony a tejet, amiért mi kuncaftok jöttünk. Ez huzatos, hűvös tér volt, így a tej nem savanyodott meg olyan hamar. Mi is ide jártunk tejért a Nadányi utcából sok-sok éven át!

Ha fölnézünk a tetőre, a házat nád fedé, a többi részét pedig cserép. A tetőszék torokgerendás szarufa tető. Az épületbe lépve az ajtómélyedés szélességéből látszik, hogy vastag, 50-60 cm-es vályogból épített a fal. Télen jól tartotta a meleget, nyáron viszont hűvös volt. A kicsiny ablakok és az alap szigetelésének hiánya miatt mégis egészségtelen volt az ilyen lakás.

A *konyha*, ahova először érkezünk, a régi hangulatot idézi. Azt az időt, amikor az asszonyok először tüzet raktak a sparheltbe, s azután tudtak csak főzni. Maguk sütötték a kenyeret, és teknőben mosták a család minden szennyesét. Az egyszerű használati eszközök leleményességéről, jó arányérzékéről, díszítési szándékról tanúszkodtak. A legegyszerűbb használati eszközt is faragással, festéssel díszítették. Itt igaz, hogy a „hasznosságot a szépség koronázza meg”.

Ha körbenézünk a konyhában közvetlenül az ajtó mellett van egy „*beépített szekrény*”, azaz falmélyedés, amit rusztikus, megfeketedett ajtó takar, ez a pálinkás butella helye volt. Földpadlós a konyha, amire rongypokrócot tettek. Valamikor petróleumlámpával világítottak, itt ma is az ég, egy kis családdal: belevezettük a villanyt.

Az első bútor, az ajtótól jobbra a *kredenc*, hímzett terítővel van letakarva, rajta findszék (teáscsészék), és egy öreg régi rádió, ami az 1950-es éveket idézi. Ha körbe haladunk, a szobába nyíló ajtó, majd a *berakott sparhelt* következnek. Ezt hajdanán az ügyes kezű asszonyok rakták, csak a platnit (vasfelületet) és a karikákat kellett hozzá megvenni. A sparhelt fölött a sótartó és a kanalas, az a faládika, amiben az evőeszközöket tartották. A sparhelteső a széles kéménynyílásba csatlakozik...

Ez már nem szabadkéményes konyha, de viszonylag tágas a kéménynyílás, ahonnan a kemencét is lehetett fűteni. Itt tartották a *szívanót*, a *piszkafát*, a *kemence bögetőt* (amivel a kemencéből kivették a fazekat stb.). Oldalt kialakítottak még egy üstházat is, amit a kemencéből kihúzott parázzsal fűtöttek, így a víz is melegezett egy munkával, illetve tüzelővel. A kemencében Gyarmaton *csutka izikkel*, szálmával fűtöttek.

A bejárattal szemben lévő fal előtt *stelácsi* áll, amelynek négy polca van, rajta edények, bögrék és néhány drótozott cseréptál. Régen a repedt edényt nem dobták ki, hanem jött a drótos-tót és összerősítette „*behálóztta*” így még használható volt! Ugyanezen a falrészen helyezték el a dagasztólábat s rajta a dagasztóteknőt: szitával, keresztfával... Van itt még sütőabrosz, nyújtófa, keverőfakanál, és szépen „*ríselőtöt kötény*”... a kenyérsütés kellékei. Balra a kanapé, rajta a kenyértartó láda, amit fából készítettek, kezdetben gyékényből fontak. A konyha közepén egy egyszerű asztal, négy székkal. Ezt többek gyönyörködtetésére állítottuk ki.

Látható az ajtó, ami a „*kiállító terembe*” vezet, itt balról jobbra nézelődve három részes kiállítópole van s rajta: az egyesület 35. *évfordulójára* készült kiállítás, dokumentumok, fényképek, s tárgyak, az ablak alatt *Vári Mihály* fafaragó által faragott két szék és egy igen műves faragott lóca, majd egy üveges vitrin, ebben is régi írássok, dokumentumok vannak, amit az egyesület tagjai gyűjtöttek. Fölötte Füzesgyarmat jeles épületei, igen szép tányérok, aranyozott széllel. Föl van állítva egy szövszék, és rajta a szövs- fonás eszközeivel találkozhatunk. A falon az 1848/49-es szabadságharc reprodukciói, s egy megfakult, 1848-as zászló. A következő falak előtt újabb kiállítópolek s rajta igen sok tárgy, amit az egyesület kapott a helység lakosságától.

A falusi szobákról tudjuk, hogy jobbra csak télen használták, tartózkodtak benne az emberek. Tavasztól késő őszig a mezőn dolgoztak, az állatokat gondozták. Amikor a hideg beszorította az embereket a fűtött szobába, ekkor használták a házat!

Sétáljunk át a „nagy szobába”, ahogy Gyarmaton nevezték. Belépve a kemence az első, amit megpillantunk, rongypokróccal van letakarva. A fal mellett könyöklőt képezték ki, s most rajta néhány régi tárgy. Télen reggel fűtöttek be a kemencébe, a parazsat felnyomták az oldalához a szivanóval, így az egész nap tartotta a meleget – az öregek itt tanyáztak naphosszat. Gyakran főztek a kemencében – Gyarmaton – paszulylevest, vászonzafékbá disznótorost, vagy töltött káposztát, az délre megfőtt.

A kemencének a fal felőli oldalán van a *sut*, az a meleg kuckó, ami télen a kisgyerekek helye volt. Most itt kapott helyet egy pár csizma s a falon citera. A *sut* szomszédságában áll egy igen régi nászláda 1856-ból. A földpadlót itt is rongypokróc borítja, szokás volt ezt sáros időben fölszedni, hogy óvják a tönkremenéstől.

Az itt található két ágy nem egyforma, így nem kerültek egymás mellé, ami különben is Gyarmaton nem volt szokás. Az egyik ágy az ajtó háta mögött – ezen aludt az asszony –, a másik ágy az ablaktól balra látható, melyen hajdanán a ház ura, az ember aludt. De ha az asszonynak gyermeke született, ágyat cseréltek, az asszony fölkerült az ember helyére, hogy a bölcső közel legyen, ha valami baj van a gyermekkel! A bölcsőről tudjuk, hogy *Homoki Lajosné* ajándéka. A bölcső mellett sifon, melyben régen ebben tartották az ünneplőruhákat és iratokat. A szomszédban, azaz mellette áll egy szép szekrény, ruhákkal tele, amit az egyesület kapott a lakosoktól, a kettő között van az utcai ablak, és egy ablak nyílik a gangra, az ablaknál látható egy Singer varrógép. Az ablakokon igen régi függönyök. Következik egy kanapé. Az ágyak előtt *gondolkodószékek* és a ház közepén egy asztal, négy székkal, az asztal fölött petróleumlámpa, tartója öntöttvas, szőlőfürt díszítéssel, porcelán búrával a mennyezetre van erősítve, a magassága pedig állítható. A szoba falait fűzesgyarmati atyánkfiai és a *Kertész család* (akik építették hajdanán ezt a házat) képei díszítik. A szoba közepén egy asztal négy székkal, az asztalon a vendégek könyv és néhány helytörténeti füzet, s gyarmati fotók, például a tájházról is. Az egész szobában félhomály és csönd van.

Az udvaron a friss levegő kedvet csinál a további nézelődéshez. A házhoz kapcsolódik egy külsőkamara, istálló (ma raktárak), a kovácsműhely és kisebb ólak, valamint egy kiállító-fészer, melyben mezőgazdasági eszközöket tekinthet meg a látogató. Vele szemben egy öreg traktor látható s körötte gyümölcsfák, gémeskút és egy kovácsműhely. A kovácsműhely fölött az egykori kovács *Gidai József* neve, melyet maga írt vasba. *Giszmán Józsi* bácsi – mert a magyarosítás előtt így hívták – általános kovács volt. Nem Gyarmaton született, de ide nősült és itt alakította, formálta a vasat élete végéig.

Ebben a műhelyben is sokféle tárgy készült, ezek közül legérdekesebbek a szerszámok, melyek mind saját készítésűek voltak. Van itt sok kalapács, fogók, ollók, egészen a bőrfűjtatóig. Mint már írtam, olyan ez a műhely, mintha ebédelni ment volna a kovács, de a munkát bármikor folytatni lehetne. Ha kihagytam valamit a tájház ismertetésből, hát jöjjenek el hozzánk és tekintsek meg. Bejelentett csoportokat bármikor fogadunk!

Boldog lehet az a helység (Fűzesgyarmat), ahol a jelen nemzedéke őrzi a múltat a jövőendő számára.

Borbíró Lajos

